

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK
TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

“ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI”

mavzusidagi III xalqaro ilmiy-nazariy va
amaliy anjuman materiallari

2026-yil 12-fevral

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI
VA ADABIYOTI UNIVERSITETI**

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

BOBUR NOMLI XALQARO JAMOAT FONDI

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR
MEROSINING SHARQ DAVLATCHILIGI VA
MADANIYATI RIVOJIDA TUTGAN O‘RNI**

III xalqaro ilmiy-nazariy va amaliy anjuman materiallari

Toshkent – 2026

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR IJODIDA AKS ETGAN MAQOLLAR POETIKASI

THE POETICS OF PROVERBS REFLECTED IN THE WORK OF ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BABUR

Siddiqova Naimaxon Abdurasulovna

Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: naimasiddiqova034@gmail.com

DOI: [10.52773/tsuull.conf.2026/LKNA1041](https://doi.org/10.52773/tsuull.conf.2026/LKNA1041)

Annotatsiya: Mazkur maqolada Bobur ijodida qo‘llangan maqollarning mavzuiy-uslubiy ahamiyati, g‘oyaviy jihatlari, poetik xususiyatlari haqida so‘z boradi. Ijodkorning muayyan masalaga munosabatida maqollarning baytlar kompozitsiyasida tutgan o‘rni, shuningdek axloqiy-ta‘limiy ahamiyati tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: maqollar, irsoli masal, mavzu, g‘oya, badiiyat, axloqiy-ta‘limiy xususiyatlar

Annotation. This article discusses the thematic and stylistic significance, ideological aspects, and poetic features of proverbs used in Babur's work. The role of proverbs in the composition of verses in the creator's attitude to a particular issue, as well as their moral and educational significance, are studied.

Keywords: proverbs, proverb, theme, idea, artistic style, moral and educational features

Zahiriddin Muhammad Bobur ijodi mumtoz adabiyotimizda shakl va mazmun jihatidan Alisher Navoiydan keyin turadigan o‘ziga xos badiiyat olamidir. Adib ijodidagi har bir bayt o‘zining chuqur hayotiy asoslariga ega. Ular ijodkorning umr haqiqatlarini, hayotiy xulosalarini jamlovchi, shuningdek yuksak mahorat namoyishi hamdir. Maqolada Bobur ijodidagi maqollarning badiiy xususiyatlari hamda ijodkorning poetik maqsadini ifodalashdagi ahamiyati haqida mulohaza yuritamiz.

Badiiy adabiyotda, xususan, she‘riy asarlarda irsoli masal san‘ati shoirning badiiy niyatini ifoda etishga qulay badiiy-tasviriy vosita hisoblanadi. Irsoli masal “maqol kiritish” ma‘nosini bildirib, she‘riyat va nasrda ifodalanayotgan fikrni isbotlash uchun xalq maqolini keltirish san‘ati sanaladi. [Hojiahmedov, 2001: 14]

Odatda xalq maqollarini qo‘llash aytilayotgan fikrni dalillash, isbotlash uchun qo‘llaniladi. Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida shunday baytlar borki, ijodkor ularni o‘z baytlari ma‘nosiga yuksak badiiy mahorat bilan singdirib yuborgan.

Har kimki vafo qilsa, vafo topqusidur,

Har kimki jafo qilsa, jafo topqusidur. [Bobur, 1996: 56]

deb boshlanuvchi ruboiyda shoir “**qanday eksang, shunday o‘rasan**” degan xalq naqlini ijodiy qo‘llagan. Shoir ruboiyning she‘riy shakli ichidagi sabab-natija tamoyilini umumlashtirib, uni falsafiy xulosa darajasiga ko‘tarib, bu ko‘p yillik xalq hikmatidan mohirona foydalanadi. She‘rda sadoqat va xiyonatni qarama-qarshi mavzu sifatida ko‘rsatish orqali inson taqdiri uning axloqiy qarorlariga ko‘ra belgilanishi g‘oyasiga urg‘u berilgan. Bu o‘rinda maqol ruboiyning asosiy semantik o‘qi bo‘lib xizmat qiladi. Ikki qatorning parallel tuzilishi g‘oyaning uyg‘unligi va mustahkamligini oshiradi. Natijada, ruboiy xalq maqolini to‘ldiradi, mustaqil axloqiy qadriyatga aylanadi va o‘quvchiga kuchli axloqiy saboq beradi.

Har nekim ekding, ani o‘rasan,

Har kim qilsa, qilg‘onini ko‘rar. [Bobur, 1996: 54]

deb boshlanuvchi ruboiyda shoir “Har kim ekanini o‘radi” maqolini she‘rga aylantirish orqali uni hayotning asosiy qonuni sifatida ta‘kidlaydi. Ruboiyda insonning xulq-atvori va uning oqibatlari bir-biri bilan chambarchas bog‘liqligini xalq bisotidagi naql bilan yoritilgan. Bunda maqol she‘riyatning ham g‘oyaviy asosi, ham asosiy g‘oyasi vazifasini bajaradi. Bu fikr shoir tomonidan to‘g‘ridan-to‘g‘ri, ammo ta‘sirchan tarzda yetkazilgan. Binobarin, ruboiyda ushbu maqolning qo‘llanilishi katta axloqiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lib, an‘anaviy hikmat va badiiy ijod o‘rtasidagi uyg‘unlikning yorqin ifodasi bo‘lib xizmat qiladi.

Bu olam aro ajab alamlar ko‘rdum,

Alamlar ichra yana alamlar ko‘rdum. [Bobur, 1996: 42]

deb ushbu ruboiyda “**hayot bir qator sinovlardan iborat**” degan umumiy hikmat shaklidagi naqldan foydalanadi. Ruboiy aniq maqol bevosita qo‘llanilmaganda ham ahamiyati jihatidan maqol bilan teng keladigan umumiy hayotiy xulosani ifodalaydi. She‘rda takrordan foydalanish hayotning ko‘p sonli qiyinchiliklari haqidagi taassurotni oshiradi. Shoir mashaqqat va dard hayotning muqarrar bir qismi ekanligini o‘z boshidan kechirganlarini ekstrapolyatsiya qilish orqali yetkazadi. “**Iztirob chekkangina dardni anglaydi**” kabi xalq maqollari ana shu talqinga mos keladi. Binobarin, ruboiy maqol ruhidagi misraga aylanadi va shaxsiy iztirobdan umuminsoniy falsafiy xulosaga o‘tadi.

Dunyo ishi vafosizdur, anga ko‘ngul bog‘lama,

Kim bog‘lasa ko‘nglini, oxir pushaymon bo‘lur. [Bobur, 1996: 35]

Shoir bu g‘azaliyotidan olingan ushbu baytda “**dunyo o‘tkinchi**”, “**dunyoga bog‘lanib qolma**” tushunchalarini ifodalovchi an‘anaviy maqollardan g‘oyaviy asos sifatida foydalanadi. Dunyomizning o‘tkinchi va beqarorligini ko‘rsatuvchi bu hikmatlar an‘anaviy haqiqatlarning barqaror ko‘rinishlaridir. Bu baytda maqolning ma‘nosi g‘azalning umumiy falsafiy ohangini shakllantiradigan axloqiy yo‘l-yo‘riq sifatida ochiq ko‘rsatilgan. Shoir bu dunyoga bog‘langan har qanday odam oxir-oqibat uni bevafo, deb tavsiflash orqali pushaymon bo‘lishini ta‘kidlaydi. Bu o‘rinda maqol oddiy xalq xulosasi emas, balki badiiy umumlashma sifatida ko‘riladi. Shunday qilib, maqol juftlikning asosiy

tushunchasiga aylanadi, g'azalning umumiy axloqiy-falsafiy pozitsiyasini o'rnatadi.

Boburning nuqtayi nazariga ko'ra, inson yashar ekan, ham xalq, ham Haq rizosiga erishish uchun harakat qilish kerak. Bu nosniy komillik sharti bo'lib, Boburning o'zi ham yetuk insoniy fazilatlarga ega bo'lgan shaxs edi. [Ochilov, 2012: 71]

Ishq dardi bila tirik o'lmak yaxshi,

Bedard tiriklikdin o'lmak yomon. [Bobur, 1996: 48]

Muallif bu g'azalda xalq hikmatlaridan mohirlik bilan foydalanib, “**azobsiz hayot haqiqatdan ham hayot emas**” degan fikrni ifodalagan. Bu iboraga ko'ra, azob-uqubat va musibat faqat tasalli emas, balki inson mavjudligining maqsadini shakllantiradi va mukammal qiladi. Bu juftlikda ishq iztiroblari hayotga boylik va mazmun baxsh etuvchi kuch sifatida talqin etilgan. Shoir og'riqsiz va befarq hayotdan ko'ra iztirobga to'la hayotni afzal ko'radi. Bu yerda qarama-qarshilik — iztirob va iztirobning yo'qligi maqolga kuchli badiiy aks sado beradi. Natijada, maqolning ma'nosi juftlikning falsafiy markazi bo'lib xizmat qiladi va o'quvchini hayot mohiyatini batafsilroq ko'rib chiqishga chorlaydi.

Ko'nglumni g'amdin o'zga kim shod ayladi,

Bu ishq meni har necha barbod ayladi. [Bobur, 1996: 26]

“**Ishqning oxiri g'am**”, “**Ishq dardi balo**” mazmunini ifodalovchi xalq maqollari shoir tomonidan ushbu g'azalda o'z g'oyalarini rivojlantirishda qo'llangan. Bu hikmatlarda ishq safari mashaqqatli va mashaqqatlarga to'la, degan umumiy fikr aks ettirilgan. Binobarin, bayt maqol ruhi bilan falsafiy xulosaga aylanib, ishqning zavqdan tashqari qayg'u va iztirob manbayi ekanligini ko'rsatadi.

Sabr etgan kishi murodig'a yetgay,

Shoshgan kishi pushaymonlik topar. [Bobur, 1996: 52]

deb boshlanuvchi ruboiyda “Sabr qilsang g'o'radin halvo bitar, Besabrlar o'z oyog'idan yitar” an'anaviy maqoli qo'llangan va “**Sabr qilgan maqsadiga yetishadi**” degan fikrni asoslashga xizmat qilgan. Ruboiy sabr-toqatni shoshqaloqlik bilan solishtirib, inson xatti-harakati natijalarga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. Maqol ruboiyning asosiy g'oyaviy ustuni bo'lib, didaktik ruhini mustahkamlaydi. Shoir sabrni fazilat, shoshqaloqlikni esa illat sifatida ko'rsatish orqali aniq ma'naviy xulosa chiqaradi. Binobarin, ruboiy badiiy tafakkur bilan xalq hikmatini mutanosib, salmoqli axloqiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega kuchli didaktik she'riyatga aylanadi.

Yomonlik qilma, agar istasang yaxshilik,

Ki har kim topar oxir qilg'onini. [Bobur, 1996: 34]

Shoir ushbu baytda “**Yaxshilik qilsang yaxshi bo'lasan**”, “**Yaxshilik qilsang, olasan**” tamoyillarini yetkazuvchi xalq maqollaridan g'oyaviy asos sifatida foydalanadi. Bu bayt o'zining axloqiy jihatlari bilan o'quvchini ezgulikka chorlaydi. Mazkur maqol g'azalning so'nggi misrasi ham, umumiy ohangi

vazifasini ham bajaradi. Shoir to'g'ridan-to'g'ri, ammo ta'sirchan uslubdan foydalanib, ezgulik va yomonlik o'rtasidagi bog'liqlikni ifodalaydi. Natijada shoir g'oyalari va xalq og'zaki ijodi uyg'un bo'lgan asarga aylanib, maqolga o'xshash axloqiy asos maqomiga yetadi. Mumtoz she'riyat talablariga binoan bayt misralarining har biri mustaqil ma'no va mustaqil ifoda shakliga ega bo'lishi lozim. Biroq voqelik ta'sirida lirik kechinma tabiatining murakkablashib borishi baytning birinchi misrasidagi fikrning ikkinchi misraga ko'chishini, ya'ni birinchi misradagi poetik g'oyaning ikkinchi misrada yakunlanishini ham taqozo qiladi. Boburning yuqorida biz tahlilga tortgan barcha asarlarida shu qonuniyat amal qiladi.

Zahiriddin Muhammad Boburning ijodiy mahorati shundaki, g'azallarida tasvir va jumlar o'quvchi qalbiga yaqin, qo'llaniladigan badiiy tasvir vositalari ham o'zaro muvofiq.

Boburning she'riyatda erishgan g'oyaviy-badiiy yutuqlarida Sharq adabiyotining Sa'diy, Hofiz, Lutfiy, Navoiy kabi ustozlarining mahoratlaridan samarali o'qib, o'rganganligi ko'zga yaqqol tashlanib turadi. [Muhammadxo'jayev H, 1996: 10]

Shoir irsoli masal san'ati qonuniyatlariga amal qilib, baytlar asosida ifoda etgan badiiy maqsadini yanada aniqroq ifodalash uchun xalq og'zaki ijodiga murojaat qiladi hamda folklore elementlariga badiiyat libosini kiydiradi.

Bu omil esa Bobur she'riyatini xalq qalbiga yetkizishga, shu bilan bir qatorda xalq qalbidan chuqur joy olishiga xizmat qiladi. Bu jihatlar shoir she'riyatining o'qishligini hamda asrlar davomida tadqiq etilishining sababi sifatida ham ahamiyatlidir.

Adabiyotlar:

1. Bobur. Har kimki vafo qilsa. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019. – 160 b.
2. Bobur Zahiriddin Muhammad. Devon. – T.: Fan, 1994. – 143 b
3. Hojiahmedov A. She'r san'atlarini bilasizmi? –Toshkent: Sharq, 2008. – 52b
4. Ochilov E. Zahiriddin Muhammad Bobur. –Toshkent: O'zbekiston, 2012. – 130 b
5. Bobur. Nazm durdonalari. – Toshkent: Sharq, 1996. – 79 b
6. Sulaymonov Sh., To'xsanov Q. Adabiyotshunoslik atamalarining qisqacha izohli lug'ati. – Buxoro. 2009
7. Qayumov A. Zahiriddin Muhammad Bobur. –Toshkent: Fan, 2008. – 52b